

quality of education is one of the main tasks of modern education policy, national priority and a precondition for national security.

The article argued the feasibility of dialogic approach in higher school with the aim of conscious development and improving the professional competence of future psychologists. The author has analyzed the scientific and theoretical patterns and features of creation of the dialogical approach in psychology. Theoretical generalizations of scientific concepts about dialogical interaction in educational space of higher education are made. Article reveals the role of dialogical learning and collective productive activities of the subjects of educational process in the formation of professional consciousness of future psychologists.

The possibility of formation of professional competence of future psychologists on the base of interactive teaching methods is determined. The analysis of the difficulties, that prevent the effective use of interactive methods in higher education, is made. Author determined factors of successful formation of dialogic competence of future psychologists.

Keywords: dialogical approach, psychological competence, professional self-development, high-quality education, interactive education.

Received February 08, 2015

Revised February 17, 2015

Accepted March 22, 2015

УДК 159.955.4

Б.В. Хомуленко
ecologyofmind@mail.ru

Розвиток функціонально-рольової структури особистості психолога

Khomulenko B.V. Developing the functional and role structure of psychologist's personality / B.V. Khomulenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 706–717.

Б.В. Хомуленко. Розвиток функціонально-рольової структури особистості психолога. У статті розглянуто функціонально-рольові особливості особистості психолога. Представлено етапи програми розвитку рольової структури особистості майбутнього психолога, а також результати перевірки ефективності запропонованої програми. Показано, що

програма включає три етапи: мотиваційний, емоційно-рефлексивний та рольовий, які передбачають розвиток емоційного інтелекту, емпатії, рефлексивності та професійно важливих якостей, що відповідають рольовій структурі особистості психолога. Визначено, що метою мотиваційного етапу має бути забезпечення позитивної мотивації до участі в розвивальній програмі (перша стадія спрямована на забезпечення позитивної мотивації до участі в розвивальній програмі через ознайомлення з її метою та змістом, а друга стадія передбачає забезпечення позитивної мотивації до участі в розвивальній програмі через ознайомлення з мотивацією керівника розвивальної програми, яка спричинила її створення та впровадження). Також у статті розкрито сутність емоційно-рефлексивного етапу розвивальної програми, спрямованого на розвиток компонентів афективної сфери функціонально-рольового простору особистості психолога (емоційного інтелекту, рефлексивності та професійної емпатії майбутніх психологів), а також комунікативно-рольового етапу, який передбачав розвиток компонентів конативної сфери функціонально-рольового простору особистості психолога (якостей і здатностей, необхідних для відігрівання професійних ролей психолога-консультанта, тренера, психотерапевта, вченого, вчителя).

У статті доведено, що в результаті впровадження програми відзначено підвищення на статистично значущому рівні показників емоційного інтелекту, емпатії, комунікативних та організаторських умінь, а також рефлексивності та рольової компетентності майбутніх психологів.

Ключові слова: рольова структура особистості психолога, емоційний інтелект, емпатія, рефлексивність, розвивальна програма.

Б.В. Хомуленко. Развитие функционально-ролевой структуры личности психолога. В статье рассмотрены функционально-ролевые особенности личности психолога. Представлены этапы программы развития ролевой структуры личности будущего психолога, а также результаты проверки эффективности предложенной программы. Показано, что программа включает три этапа: мотивационный, эмоционально-рефлексивный и ролевой, которые предусматривают развитие эмоционального интеллекта, эмпатии, рефлексивности и профессионально важных качеств, соответствующих ролевой структуре личности психолога. Определено, что целью мотивационного этапа должно быть обеспечение положительной мотивации к участию в развивающей программе (первая стадия направлена на обеспечение положительной мотивации к участию в развивающей программе через ознакомление с ее целями и содержанием, а вторая стадия предусматривала обеспечение положительной мотивации к участию в развивающей программе через ознакомление с мотивацией руководителя развивающей программы, которая вызвала ее создание и внедрение). Также в статье раскрыта сущность эмоционально-рефлексивного этапа развивающей программы, направленной на развитие компонентов аффективной сферы функционально-ролевого пространства личности психолога (эмоционального

интеллекта, рефлексивности и профессиональной эмпатии будущих психологов), а также коммуникативно-ролевого этапа, который предусматривал развитие компонентов конативной сферы функционально-ролевого пространства личности психолога (качеств и способностей, необходимых для отыгрывания профессиональных ролей психолога-консультанта, тренера, психотерапевта, ученого, учителя).

В статье доказано, что в результате внедрения программы отмечено повышение на статистически значимом уровне показателей эмоционального интеллекта, эмпатии, коммуникативных и организаторских умений, а также рефлексивности и ролевой компетентности будущих психологов.

Ключевые слова: ролевая структура личности психолога, эмоциональный интеллект, эмпатия, рефлексивность, развивающая программа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні вимоги психологічної практики вимагають від особистості психолога високого рівня розвитку його рольової компетентності. Актуальність дослідження обумовлена тим, що сучасні стандарти компетентності психолога, з одного боку, визначають необхідність у розвитку його функціонально-рольової структури особистості, а з другого боку, ця проблема залишається маловивченою у психологічній теорії та практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується запропонована стаття. Проблематику професійної підготовки психолога розглянуто П.П. Горностаєм, Т.М. Даниловою, Н.М. Дуднік, Л.М. Кобильником, М.О. Коцем, Н.Ф. Литовченко, О.В. Літвіною, Л.В. Логіною, О.О. Міненко, Л.В. Мовою, В.Г. Панком, Н.І. Пов'якель, Л.П. Скорич, І.Г. Тимощуком, О.Л. Туриніною, Н.В. Чепелевою та ін.

Мета дослідження – створити та експериментально перевірити ефективність програми розвитку функціонально-ролевих особливостей особистості психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методологічну основу розвивальної програми складають методи психологічного впливу, які базуються на активних методах групової роботи при використанні специфічних форм подачі знань. Програма спрямована на здобуття умінь і навичок, що сприяють розвитку рольової структури особистості психолога, професійної емпатії, емоційного інтелекту, рефлексії та рольової компетентності.

Зміст та завдання програми розвитку рольової структури особистості психолога розкриваються в наступних етапах роботи психолога:

• *Мотиваційний етап.* Мета – забезпечення позитивної мотивації до участі в розвивальній програмі. На першій стадії цього етапу було забезпечено позитивну мотивацію до участі в розвивальній програмі через ознайомлення з її метою та змістом. Друга стадія передбачала забезпечення позитивної мотивації до участі в розвивальній програмі через ознайомлення з мотивацією керівника розвивальної програми, яка спричинила її створення та впровадження.

• *Емоційно-рефлексивний етап* розвивальної програми мав за мету розвиток компонентів афективної сфери функціонально-рольового простору особистості психолога. Такий розвиток забезпечувався трьома стадіями роботи. На першій стадії було забезпечено розвиток складових емоційного інтелекту майбутніх психологів. Друга стадія сприяла розвитку професійної емпатії студентів-психологів. Третя стадія забезпечувала розвиток рефлексивності особистості майбутніх психологів.

• *Комунікативно-рольовий етап* передбачав розвиток компонентів конативної сфери функціонально-рольового простору особистості психолога. Цей етап містив шість стадій, на яких відбувався розвиток психологічних якостей і здатностей, необхідних для відігрівання професійних ролей психолога – консультанта, тренера, психотерапевта, вченого, вчителя.

Програма була розрахована на 48 годин.

Наступним завданням нашого дослідження була експериментальна перевірка ефективності запропонованої розвивальної програми. Для реалізації даного завдання нами був використаний наступний комплекс методик:

1) методика діагностики емпатії О.П. Саннікової (на етапі контрольного дослідження ми враховували загальний показник емпатії) [3];

2) методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла [4];

3) методика діагностики комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2) [4];

4) методика діагностики рефлексивності О.В. Карпова [2];

5) методика діагностики рольової компетентності П.П. Горностая [1].

Розроблена програма реалізувалась із залученням 62 студентів факультету психології. До контрольної групи увійшли студенти, які не брали участь у розвивальній програмі (22 особи).

Як ми зазначали вище, експериментальний вплив включав реалізацію розвивальної програми, що складалася з трьох етапів: мотиваційного, емоційно-рефлексивного та комунікативно-рольового.

Студенти, які залучалися до експерименту, були поділені на дві експериментальні групи:

- з першою групою (ЕГ1 – 18 осіб) проводились усі стадії усіх етапів розвивальної програми – програма 1;
- з програми для другої експериментальної групи (ЕГ2 – 22 особи) був вилучений комунікативно-рольовий етап – програма 2.

Комунікативно-рольовий етап, який ми виключили з розвивальної програми 2, має 7 етапів, кожен з яких переслідує певну мету. Перший етап був спрямований на формування в учасників уміння створювати рольограму психолога. Другий, третій, четвертий, п'ятий та шостий етапи спрямовані на розвиток комунікативних здібностей для реалізації ролі «Консультант»; організаторських здібностей для реалізації ролі «Тренер»; психологічних якостей, необхідних для реалізації ролі «Психотерапевт»; методологічної обізнаності студентів-психологів для реалізації ролі «Учений» та психолого-педагогічної компетентності особистості студентів-психологів для реалізації ролі «Учитель». Сьомий етап був присвячений розвитку здатності до верифікації брехні як здатності, необхідної для реалізації ролі «Ідентифікатор емоцій». Отже, виключення рольового етапу у групі ЕГ2 дозволяє оцінити наявність практичної значущості розвитку рольової структури особистості психолога в процесі порівняння показників експериментальних груп.

Для ефективного аналізу результативності запропонованої нами розвивальної програми до участі ми залучили студентів, показники емоційного інтелекту, емпатії, рефлексивності та рольової компетентності яких за результатами попереднього дослідження виявилися нижчими середнього рівня. Перед реалізацією програми було встановлено відсутність статистично значущих відмінностей між контрольною та експериментальними групами за всіма показниками, що визначалися із використанням методик комплексу, який застосовувався в констатуючому дослідженні.

Після реалізації програми було проведене контрольне дослідження, яке показало позитивну динаміку характеристик рольової структури особистості майбутніх психологів, залучених до розвивальної програми. Застосування завдань розвивальної

програми, в яку включені всі її етапи, свідчить про те, що студенти ЕГ1 почали характеризуватись високим рівнем емоційного інтелекту, емпатії та рефлексивності.

За результатами дослідження картина змін в емоційно-рефлексивній сфері під впливом експериментальної розвивальної програми 2 привела майже до таких самих змін, як і експериментальна розвивальна програма 1.

Відмінності між ЕГ1 і ЕГ2 полягають в тому, що розвивальна програма 2 не викликала змін у характеристиках рольової компетентності особистості майбутніх психологів, окрім зазначеного. Залучення студентів ЕГ1 до програми 1 викликало подальше зростання емоційних і рефлексивних показників, а у студентів ЕГ2 ці показники навіть дещо зменшились. У контексті дослідження отриманий результат можна пояснити різним змістом експериментальних програм. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що у КГ не відбулося достовірних змін у становленні рольової структури особистості психолога.

Розглянемо динаміку розвитку зазначених показників у процесі впровадження розвивальної програми, представлену на рис. 1-5.

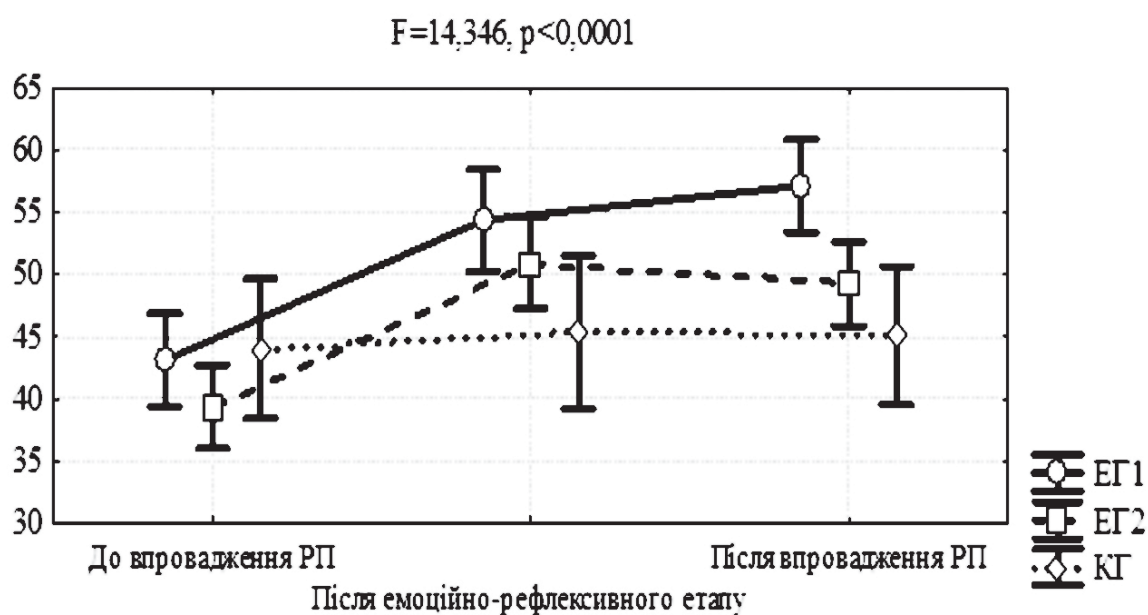

Рис. 1. Динаміка показників емоційного інтелекту у студентів-психологів

З рис. 1 видно, що у студентів ЕГ1 показники емоційного інтелекту продовжували зростати навіть після завершення емоційно-рефлексивного етапу програми, внаслідок залучення до рольового етапу програми. Студенти ЕГ2, які припинили участь

у програмі одразу після емоційно-рефлексивного етапу, спочатку характеризувались таким же рівнем розвитку емоційного інтелекту, як і студенти ЕГ1, однак згодом рівень їх емоційного інтелекту дещо знизився, на відміну від показників студентів ЕГ1, які продовжували зростати у процесі розвитку функціонально-рольової структури їх особистості. Отже, участь в усіх етапах програми розвитку функціонально-рольових особливостей особистості психолога спричинила розвиток емоційного інтелекту особистості майбутніх психологів. Після участі у розвивальній програмі студенти почали більшою мірою виявляти навички розпізнавання емоційних станів співрозмовників (а відтак і потенційних клієнтів), вміння здійснювати вплив на їх емоційну сферу, здатність регулювати власні емоції.

На рис.2 зображено динаміку розвитку показників емпатії студентів, яка характеризується подібними тенденціями.

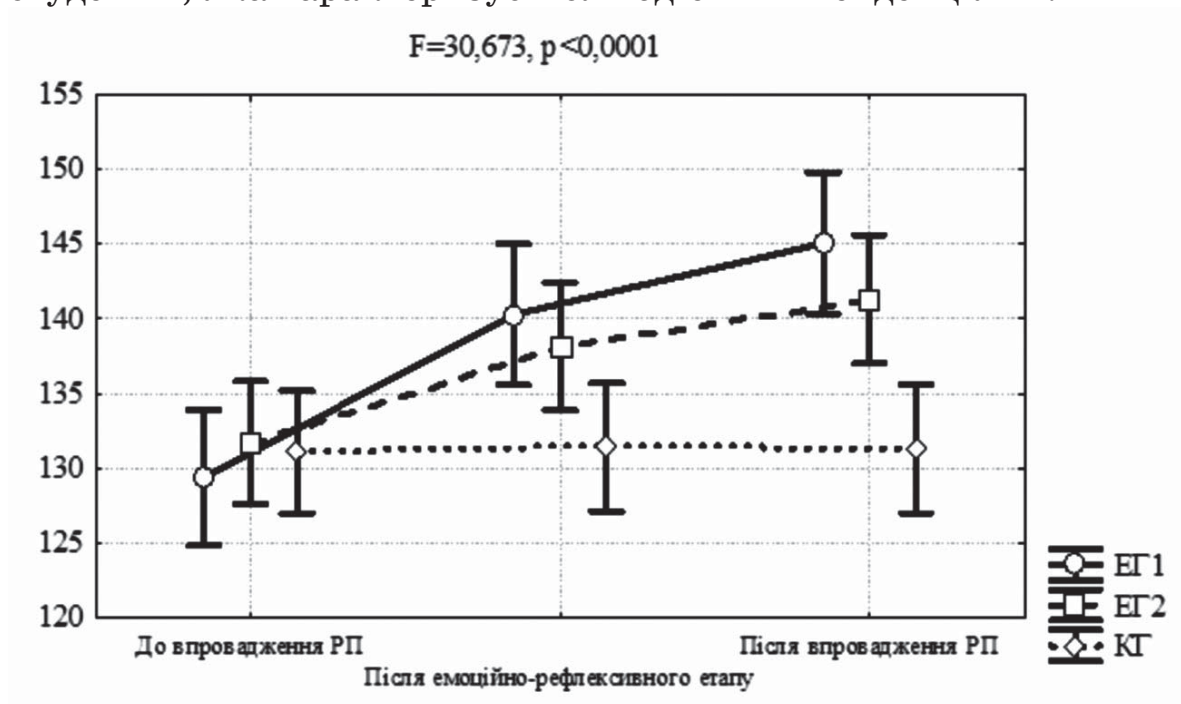

Рис. 2. Динаміка показників емпатії у студентів-психологів

З рис. 2 видно, що залучення студентів до усіх етапів розвивальної програми сприяє розвитку емпатії більшою мірою, ніж лише включення до емоційно-рефлексивного етапу програми. Отже, комунікативно-рольовий етап розвивальної програми сприяє розвитку професійної емпатії психологів. Участь студентів-психологів у розвивальній програмі спричиняє розвиток здатності до професійної емпатії, тобто здатності до емоційного співчуття, розуміти та пізнавати емоційні стани майбутніх клі-

ентів, прогнозувати наслідки емпатійного впливу і власною поведінкою та вчинками реалізувати емпатійний вплив.

Розглянемо результати дослідження динаміки розвитку комунікативних здібностей студентів-психологів, представлені на рис. 3.

З рис. 3 видно, що участь студентів в усіх етапах розвивальної програми є ефективнішою з позицій розвитку комунікативних здібностей у функціонально-рольовій структурі особистості психологів. У той час як виключення комунікативно-рольового етапу програми негативно впливає на рівень розвитку комунікативних схильностей і вмінь. Студенти-психологи, які були залучені до всіх етапів розвивальної програми, почали виявляти вищий рівень розвитку комунікативних здібностей, тобто здатностей встановлювати комунікативний контакт і вплив на співрозмовника вербальними засобами спілкування.

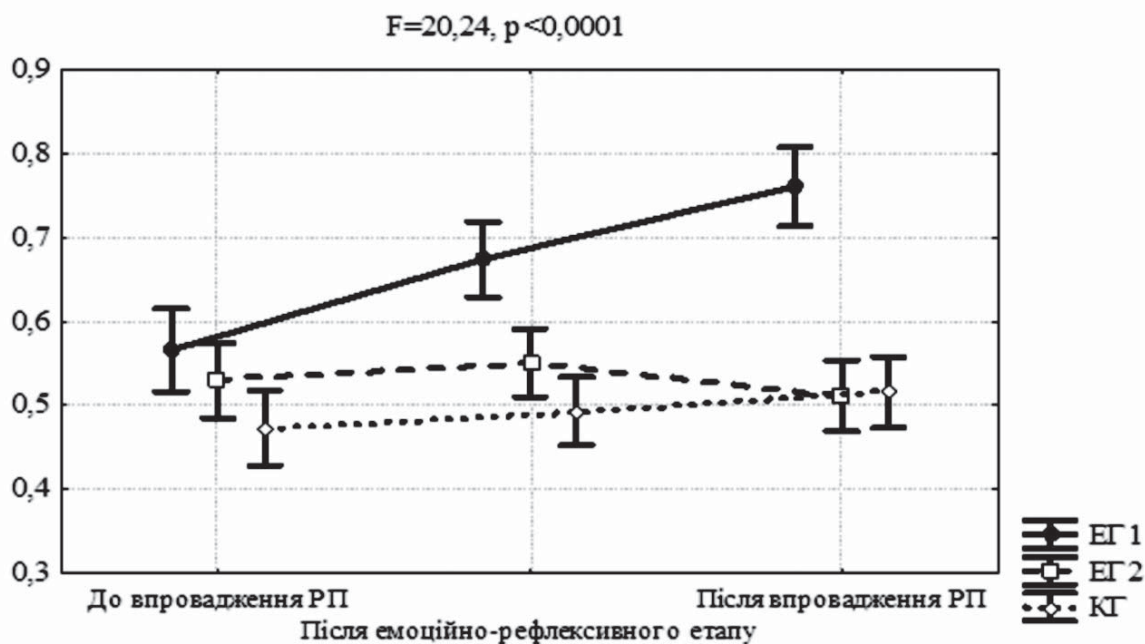

Рис. 3. Динаміка показників комунікативних здібностей у студентів-психологів

З рис. 4 видно, що участь студентів в усіх етапах розвивальної програми є ефективнішою з позицій розвитку організаторських здібностей у функціонально-рольовій структурі особистості психологів. У той час як виключення комунікативно-рольового етапу програми негативно впливає на рівень розвитку організаторських схильностей і вмінь. Студенти-психологи, які були залучені до всіх етапів розвивальної програми, почали виявляти більші здібності до організації інших людей.

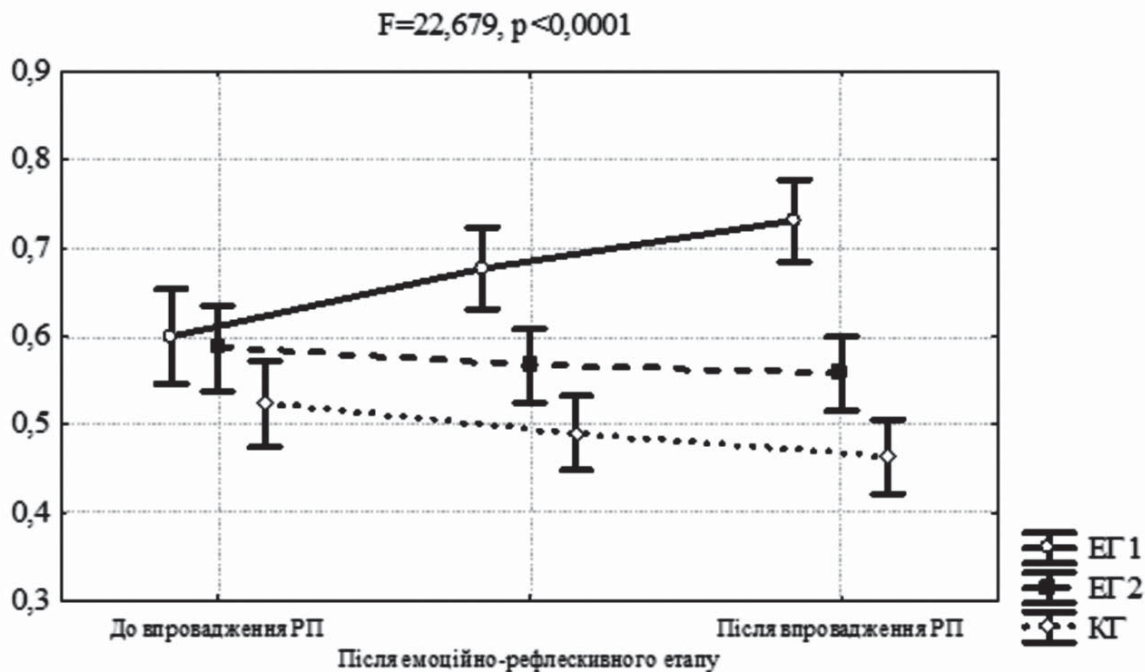

Рис. 4. Динаміка показників організаторських здібностей у студентів-психологів

На рис. 5 зображено динаміку показників рефлексивності студентів контрольної та експериментальної груп протягом реалізації розвивальної програми.

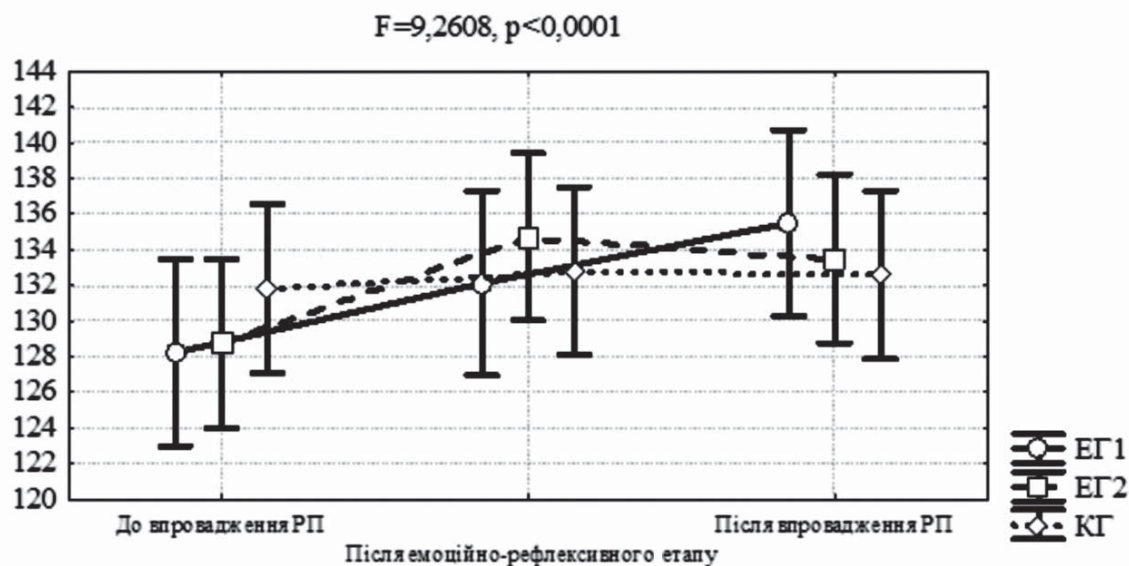

Рис. 5. Динаміка показників рефлексивності у студентів-психологів

З рис. 5 видно, що участь студентів в усіх етапах розвивальної програми є ефективнішою з позицій розвитку рефлексивності у структурі особистості психологів. Майбутні психологи

експериментальної групи 1, які були включені у весь цикл розвивальної програми, почали виявляти більшу рефлексивність, тобто здатність до розвитку власної самосвідомості (у тому числі і професійної) шляхом рефлексії.

На рис. 6 подано результати динаміки показників рольової компетентності студентів-психологів.

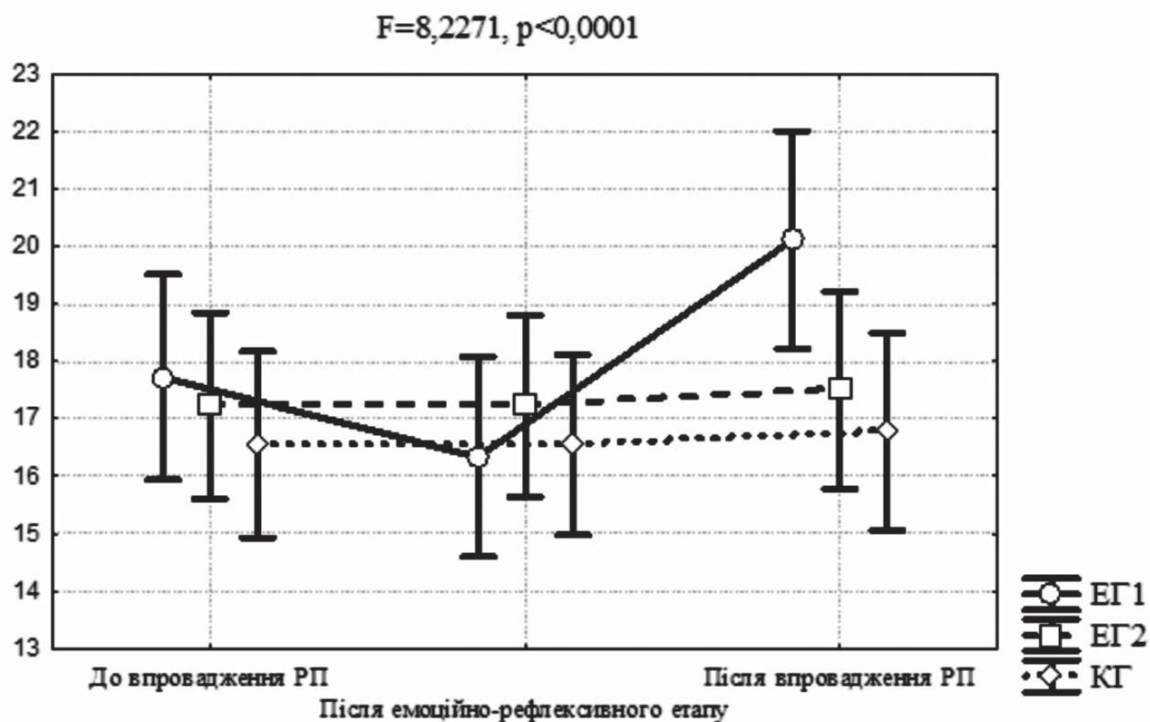

Рис. 6. Динаміка розвитку показників рольової компетентності студентів-психологів

З рис. 6 видно, що залучення студентів до рольового етапу розвивальної програми спричинив зростання показників рольової компетентності, в той час як у студентів контрольної групи та експериментальної групи 1 показники зазначеної якості майже не змінилися. Участь у всіх етапах програми спричиняє розвиток рольової компетентності, тобто здатності до оволодіння професійними ролями, розширення власного рольового репертуару та глибокого вживання у професійну роль.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. З метою формування функціонально-рольових особливостей особистості психолога було створено розвивальну програму для студентів-психологів, подану мотиваційним, емоційно-рефлексивним та комунікативно-рольовим етапами. Програма показала свою ефективність за основними параметрами афективної та конативної сфер функціонально-рольової струк-

тури особистості психолога. Зокрема відзначено підвищення на статистично значущому рівні показників емоційного інтелекту, емпатії, комунікативних та організаторських умінь, а також рефлексивності та рольової компетентності.

Список використаних джерел

1. Горностай П.П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности : монография / П.П. Горностай. – Киев : Интрепресс ЛТД, 2007. – 312 с.
2. Карпов А.В. Психология метакогнитивных процессов личности/ А.В. Карпов, И.М. Скитяева. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 352 с.
3. Саннікова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці / О.П. Саннікова. – Одеса : СМІЛ, 2003. – 256 с.
4. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Gornostay P.P. Lichnost' i rol': rolevoy podkhod v sotsial'noy psikhologii lichnosti : monografiya / P.P. Gornostay. – Kiyev : Intrepres LTD, 2007. – 312 s.
2. Karpov A.V. Psikhologiya metakognitivnykh protsessov lichnosti/ A.V. Karpov, I.M. Skityayeva. – M. : Izd-vo «Institut psikhologii RAN», 2005. – 352 s.
3. Sannikova O. P. Fenomenologija osobystosti: Vybrani psikhologichni praci / O. P. Sannikova. – Odesa : SMYL, 2003. – 256 s.
4. Fetiskin N. P. Sotsial'no-psikhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malykh grupp / N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manuylov. – M., Izd-vo Instituta Psikhoterapii, 2002. – 490 s.

B.V. Khomulenko. Developing the functional and role structure of psychologist's personality. The article deals with the functional-role traits of psychologist's personality. Phases of program of the development of the role structure of future psychologist, and the results of verify the effectiveness of the proposed program are set. It is shown that the program has three stages: motivational, emotional and reflective and roll, providing the development of emotional intelligence, empathy, reflectivity and professionally important qualities corresponding to the role structure of psychologist's personality. It is determined that the purpose of the motivational phase is to ensure positive motivation to participate in developing the program (first stage aims to provide positive motivation to participate

in developing the program through the dissemination of its purpose and content, and the second stage was a provision of positive motivation to participate in developing the program through familiarization with the motivation of the manager of developmental program that led to its creation and implementation). The article reveals the essence of emotional and reflective stage of the developmental program aimed at the development of affective components of the functional areas of the role-space psychologist's personality (emotional intelligence, empathy and professional reflexivity of the future psychologists) and communicative role stage, which included the development of components of conative field in functional and role area of a psychologist's personality (the skills and abilities required for professional roles of psychologist – consultant, trainer, therapist, scientist, teacher).

The article proves that as a result of the program implementation it is stated the increase of indicators of emotional intelligence, empathy, communication and organizational skills, as well as the role of reflexivity and competence of psychologists in statistically significant level.

Key words: role structure of psychologist's personality, emotional intelligence, empathy, reflexivity, developing program.

Received February 09, 2015

Revised February 22, 2015

Accepted March 21, 2015

УДК 159.9.072.7 : 372.3

Н.Ю. Цибуляк

nata.tsibulyak@gmail.com

ПРАКТИКА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Tsybuliak N.Y. The practice of educational activities for the development of future teachers' professional observation / N.Y. Tsybuliak // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2015. – P. 717–727.

Н.Ю. Цибуляк. Практика освітньої діяльності щодо розвитку професійної спостережливості майбутніх педагогів. Розкрито сутність і значення спостережливості як професійно важливої якості майбутніх педагогів на прикладі майбутніх вихователів дошкільних навчальних